

הרופא היהודי מי הוא ואיזהו?*

פרופ' רחמימוב, ** ד"ר פנחס, *** חברי פקולטה, בוגרים, הורים ואורחים נכבדים,

אני מודה לכם על ההזדמנות לשאת את דברי כאירוע חשוב זה. אני ניגש לנושא של הערב בהיסוסים מסוימים ומקוה שדברי יעוררו מחשבה ודיון — אפילו אם לא תהיה הסכמה מלאה בנידון.

עם התגשמות הרעיון הציוני והתחדשות העצמאות היהודית בארצנו אחרי אלפים שנה, נעשה מאמץ במודע או לא במודע ליצור דפוסי התנהגות יהודיים או ישראלים יהודיים. ניתנה הדעת במישורים שונים למאפיינים של מדינה יהודית — ולא רק למדינה של יהודים. ובנושא זה אנו עדיין רחוקים למדי מקונסנזוס לאומי. ישנם ליצנים הטוענים שדוקא כאותם שטחים שבהם הצטיינו היהודים בגולה הם נכשלים בארץ, ובשטחים שלא חלמו עליהם בגולה, הפכו להצלחה. בעסקים אנו נכשלים, ובחקלאות ובצבא אנו מצליחים. בתקופה קצרה של עצמאות יהודית יש רק מספר זעום של שטחים שבהם הטבענו את חותמנו ליצור דפוסי יהודים יחודיים. אנו חלק אינטגרלי מהעולם המערבי: אותה מוסיקה, אותם גי'נס, ולצערנו, לעיתים קרובות גם אותם ערכים. בכדור-סל כל אחד יודע איך להגדיר כדורסלן יהודי — הוא כושי שלא הצליח במיוחד במקצועו בארה"ב, עבר גיור מזורז ומיובא לארץ.

בנימה רצינית יותר — אפשר לומר, שהשטח שבו קיימת כיום, אולי, דוגמה יהודית מקורית הוא השטח הצבאי. חרף כל ההשמצות וגם תלונות מוצדקות, הצבא הישראלי הוא יחודי בעולם בדאגה לחייליו ולבני משפחותיהם, במתן שירותי רפואה בחזית, בטוהר הנשק, וברתיעתו ממיליטריזם לשמו. הצבא התפתח בכיוון זה והצליח במידה רבה, למרות כמה שאריות של גיגונים צבאיים לא יהודיים שהושרשו בו. עיצוב חיילינו יכול להיות מקור גאווה לאומי למרות שיש עדיין עוד הרבה מה לשפר. לעם היהודי יש קשר עתיק והדוק עם הרפואה. הבדיחות על השאיפות האינסופיות של כל אם יהודיה לבן רופא הן לא מקריות. השילוב הנפלא שבו רבים מענקי הרוח בהיסטוריה של העם היהודי, שימשו ברוזמנית בשני הכתרים, כתור התורה וכתור הרפואה, גם הוא לא מקרי. בכל הדורות ובכל התרבויות היה ליהודים ייצוג ברפואה מעל ומעבר לפרופורציה שלהם באוכלוסיה. תרומת היהודים למדע הרפואה בולטת הן בכמות והן באיכות. אך התרומות המדעיות האלו הן של רופאים יהודיים ולא של רפואה יהודית. הרפואה הזו, המחקרים האלו היו יכולים להתבצע באותה מידה גם על ידי לא יהודים, והחלק היהודי לא היה נדבך מהותי מתרומות אלו. (אני דוחה מראש את הביטויים הגזעניים של "המות היהודי" כביכול). אך

* דברים שנאמרו בטקס הענקת תעודות לתואר "בוגר במדעי הרפואה", כ"א בטבת תשמ"ג (6.1.83) בבית הספר לרפואה בירושלם.

** דיקן בית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית והדסה, ירושלם.

*** מנכ"ל בית החולים האוניברסיטאי הדסה, ירושלם.

ליהודים כן היתה תרומה יהודית חשובה ויחודית לרפואה, הן מבחינת מושגי יסוד
בחשיבה על קדושת החיים והן מבחינת סטנדרד ההתנהגות היומיומית של הרופא.
(דרך אגב המושגים האלו על קדושת החיים הם היסוד של היחודיות בצבא
הישראלי).

השוואה בין שבועת היפוקרטס לבין השבועה של אספ הרופא מדגימה בצורה
ברורה את ההבדלים העמוקים בין יוון לירושלים. אפשר לומר שחלק גדול מהטוב
והיפה באתיקה רפואית מערבית מבוסס על מקורות יהודיים ויונק מהם. אי לכך ניתן
היה לצפות שחידוש עצמאות יהודית יהיה מלווה בפריחה ושגשוג של רפואה יהודית
ייחודית, ויצירה מחדש של רופא יהודי לדוגמא. ברצוני לשאול הערב איזה יצור הוא
הרופא היהודי הזה, ואיפה אפשר למצוא אותו. האם בוגר הדסה או אפילו בוגר באר-
שבע הוא הרופא היהודי המיוחל שלו חיכינו אלפיים שנה? אינני רוצה כאן להשמיץ
או להמעיט בערכם של עמיתי הרופאים הישראלים. אכן יש הרבה במה להתגאות
ברפואה הישראלית. בתנאים של מלחמות, של מחסור במשאבים, של קליטת עליה
מכל העולם ושל בעיות אירגוניות כבירות, הצלחנו לבנות מערכת של שירותי רפואה
שיכולה להתחרות בכבוד במדינות יותר ותיקות, עשירות ומבוססות, הן מבחינת
אירגון, הן מבחינת זמינות והן מבחינת איכות. כשאני רואה אשה בדואית אצלנו
מחייכת אחר הצלחה עם Ambulatory Peritoneal dialysis במשך שנתיים באוהל
ללא מים זורמים וללא חשמל, בלי זיהומים — בגלל מאמצים כבירים מצד רופאים
ואנשי צוות שלנו, ללא הוצאת פרוטה מצידה — יש במה להתגאות.

הרפואה הישראלית נמצאת בין הטובים בעולם, אך אין היא יחודית (חוץ מחיל
הרפואה שלנו). כי למרות רמתה הגבוהה קשה לומר בכנות שמבחינה מוסרית,
מבחינת התחשבות עם הצרכים ההומנים והנפשיים של החולים ובני משפחותיהם,
יש לרפואה הישראלית משהו מיוחד שבו ניתן להתגאות — שיש לנו משהו ייחודי
יהודי. כל משקיף אוביקטיבי חייב להודות שלעיתים קרובות מידי נשמעים קולות
הפוכים, מעולים חדשים מהמערב בקשר להשוואה בין הרפואה הישראלית לזו של
המערב. מדוע עדיין לא צמחה בארץ רפואה יהודית אמיתית?

נדמה לי ששורש הבעיה נעוץ בעובדה שהרופאים היהודיים שהגיעו ארצה
לייסד את הרפואה הישראלית מאז חידוש הישוב בארץ לא שאבו את עיקר השראתם
ברפואה ממקורות יהודיים. חלק נכבד מהרופאים היהודיים האירופאים היו בין
המתכוללים בתוך התרבות האירופאית, ולמרות היותם יהודים גאים, הם שאבו חלק
גדול מערכיהם ממוריהם בגרמניה, בפולין, וברוסיה. ולצערנו הרב הרפואה במדינות
אלו לא הצטיינה במיוחד במסירות לערכים אנושיים. אם רוצים לייצר כאן בארץ
רופא יהודי שומה עלינו לחזור לערכים יהודיים מקוריים. אציין רק כמה דוגמאות
להדגיש כמה מדובר ומה דרוש.

הערך העליון של החיים מודגש בצורה קולעת על ידי המשנה בסנהדרין (פרק ד'
משנה ה'): "לפיכך נברא אדם יחיד, ללמדך שכל המאבד נפש אחת מעלה עליו
הכתוב כאילו איבד העולם מלא וכל המקיים נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו קיים
עולם מלא — ומפני שלום הבריות, שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאביך".
כמשפטים אלו כלולים כמה ערכים בסיסיים. אנו למדים על הערך העליון של כל יחיד
בגלל היותו יצור עליון, בלי להתחשב מי הוא ומה הוא — אין מקום לגזענות

כלשהיא. ההשלכות של העיקרון הזה ברורות ומרחיקות לכת – אי אפשר להקריב בידועין נפש אחת, שערכה אין סופי, אפילו עבור מספר רב של נפשות אחרות. העיקרון הזה גם נותן חשיבות עליונה אפילו לחיי שעה. קדושת החיים נובעת ממקור דתי מהווה הבסיס של המוסר היהודי, ועליה מבוסס המוסר של העולם המערבי אשר גם שורשיו הנוצריים יונקים מהיהדות.

בקשר להתנהגות של הרופא אצטט בשבילכם מספר הלכות פשוטות המופיעות לא בספר רפואה אלא בשולחן ערוך (יורה דעה סימן של"ו):

1. רופא חייב לרפאות ואם מונע עצמו הרי הוא שופך דמים. אפילו אם ישנם רופאים אחרים זמינים אסור לסרב לטפל בחולה מכיון שלא מכל רופא אדם זוכה להתרפא. הלכה זו מדגישה את החשיבות העליונה שניתנת לאמון של החולה ברופא מסוים שלו ולקשר הרגשי ביניהם שמהווה מרכיב חשוב להצלחת תהליך הריפוי. בעולם המערבי אין התחייבות דומה – פרט למקרים דחופים. החובה לטפל בחולה היא ללא הבדל בין אם מדובר בעשיר או עני, כפי שאסף הרופא מדגיש בשבועתו "ואל תקשיחו ללב מלחמול על דל ואביון לרפא", מושג שדרך אגב לא הוזכר אפילו ברמז בשבועת היפוקרטס. אצל היוונים ההבדל בין מעמדים חברתיים היה בולט ומקובל, בלי שזה פגע במושגי המוסר של החברה שלהם. בלשון מודרנית החובה הזו אוסרת אפליה בין חולה ציבורי לחולה פרטי. רופא יהודי לא יכול לתת לחולה המרפאה לחכות חצי שנה לתור או לניתוח בו בזמן שהוא מקבל חולה פרטי באותו היום.

כלל שני שמוסת התנהגות הרופא הוא:

2. אסור לרופא לטפל אלא אם הוא בקי, ובחנאי שאין שום גדול ממנו, שאם לא כן הוא שופך דמים: זאת אומרת, קיימת חובה חד-משמעית להתייעץ. אלו הם לא דברי אגדה או סיפורים יפים, אלא הם גופי הלכה שמחייבים כל יהודי כמו שאר מצוות מעשיות. הבטוי הזה לצניעות וענווה מצד הרופא גם מוצא ביטוי בשבועה של אסף הרופא שבה הוא מזהיר לא לטפל "עד אשר יבחן פעמיים ושלוש" ורק אז לתת עצתו, והוא מזהיר "לא למשול ביד רמה לרום עיניכם ולבבכם". גם נקודה זו חסרה בשבועה של היפוקרטס. הגישה של הרופא היהודי היא בניגוד המוחלט לביטחון עצמי מופרז, לשחצנות, לגאווה מוגזמת שלעיתים קרובות מאפיינים את הגישה הפרופסורית ברפואה, שכולנו לצערנו מכירים. המאפיינים האלו של הרופא היהודי כפי שמתוארים בשולחן ערוך ובשבועת אסף הרופא אינם אלא ביטוי ספציפי למאפיינים לתכונות שבהם חז"ל מתארים את היהודי האידיאלי – רחמנות, ביישנות וגמילת חסדים. האם ניתן לומר, עם היד על הלב, שהמאפיינים האלו מתארים את צמרת הרפואה שלנו? באיזו תדירות נשמעים תיאורים של ענווה וצניעות בקשר לרופא או לפרופסור? ואם לא שמעתם כדאי לחשוב למה לא.

ולבסוף ברצוני להביא מדרש שלא דן בכלל ברופאים או ברפואה, אבל מדגים ומדגיש בצורה דרמטית וקיצונית את הגישה-היהודית כלפי כל מי שמבקש עזרה – לאו דוקא חולה.

במכילתא על פרשת משפטים (פרק כב, פסוק כב) בפסוק המדבר על ענוי יתום ואלמנה כתוב: "כבר היה רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג. (מדובר כאן בשניים מעשרה הרוגי מלכות בזמן הרומאים). אמר רבי שמעון לרבי ישמעאל — רבי, ליבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג. (לרבי שמעון עם כל ענוותו היה מספיק תבונה לדעת שהוא היה איש הגון ואפילו צדיק, והוא שאל שאלה כאובה — צדיק ורע לו, היתכן?). אמר רבי ישמעאל לרבי שמעון — מימך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועיכבתו עד שתהא שותה כוסך, ונועל סנדלך או עוטף טליתך? אמרה התורה, 'אם ענה תענה'. אחד מענוי מרובה ואחד ענוי מועט". זה מדרש מזעזע אבל מאלף. מדובר כאן על רבן שמעון בן-גמליאל, נשיא ישראל, שב"ה לא חסרה לו תעסוקה. מדובר כאן לא בהתפרפרות — הוא לא חשוד שהלך לתיאטרון והשאיר פונה אליו ללא מענה. מדובר כאן בשתיית כוס קפה או כמה דקות להתפלל — דבר מצווה. גם לא מדובר כאן בענין של פניה בענין חיים ומוות אלא בשאלה אולי אם התרנגולת כשרה או לא. מדובר כאן לא בסירוב להתפנות לפונה אלא סך הכל בעיכוב קצר ומדובר כאן על מאורע חד פעמי. ותראו על איזה עונש מדובר! ומפליא שרבי שמעון קיבל את ההסבר על התאמת העונש לחטא כמוכן מאליו ולא עירער. לא דברו בכלל על רופא כי על רופא יהודי עיכוב כזה אולי לא עולה על הדעת. לעכב חולה? בן-אדם סובל? על זה לא צריכים לדבר. על שאלה של עיכוב בדין תורה אולי, אבל לא על חולה.

זאת רפואה יהודית ואלה הן אמות המידה שלה. רפואה יהודית היא רפואה הניתנת על ידי בן-אדם, תדור יראת שמים, אוהב אדם, מכבד הבריות, עניו וצנוע הנכנס למלאכתו כשליח של הקדוש ברוך הוא עלי אדמות בזריוות, באהבה, במסירות נפש, ובחרדת קודש שמא חס ושלום יטעה, מכיון שהוא מטפל ביצור עליון, בכך-אדם שהוא רק הכלי שמחזיק בו נפש קדושה עם ערך אין סופי. הוא שוקל במאזניים את הכרעותיו הרפואיות והמוסריות מתוך התעמקות וכבוד ראש.

יכול להיות שתגידו שאני מתאר מלאך ולא בן-אדם שיצור כזה לא היה, לא נברא ואינו מציאותי. אבל דוד המלך אמר בתהילים "ותחסרהו מעט מאלקים" בקשר לתכונות אנושיות. טמונים בכל אחד מאיתנו כוחות אדירים, משאבים נפשיים לא מנוצלים שרק לעיתים נדירות הם מגיעים אפילו לביטוי חלקי. הדרישות של המסורת שלנו הן לא בשמיים — להיפך, הן די מציאותיות. האתגרים העומדים לפנינו ניתנים להשגה אך לא בקלות, הם דורשים מאמץ מתמיד. תארו לעצמכם כמה אימונים מפרכים עובר ספורטאי עד שהוא מגיע להישגים ראויים לשמש? לכמה אלפי שעות תירגול זקוקים טייס, כירורג או כנר עד שהם מגיעים לרמה נאותה? אותו סוג מאמץ דרוש להישגים בתחום המוסרי. דרושים אימונים נפשיים מפרכים עד שמגיעים לכושר רוחני מתאים. זה דורש הכנה, תירגול, זיכוכ, עידון וצירוף המידות. העיקר הוא להבין מה המטרה, מה היעד, וההכנה הראשונית הזו מהווה פריצת הדרך. בקשר לשאר — אם תרצו אין זו אגדה.

אתם קבוצת סטודנטים נבחרים, צמרת החברה הישראלית. אתם נמצאים בראשית דרככם לקראת יעדכם כרופאים. זכיתם בהזדמנות ללמוד באוניברסיטה נבחרת עם מיטב המשאבים המדעיים והאנושיים לרשותכם. המורים שלכם ומוריהם עמלו להכין תשתית נפלאה בכדי לאפשר לכם להתפתח כרופאים מעולים. הם

הצליחו במישור המדעי והשירותי. אבל כחבר המימסד הרפואי בארץ ברצוני להודות שמלאכתנו לא הסתיימה בהצלחתנו במישורים אלו — הזמן קצר והמלאכה מרובה. אנו רוצים להשאיר גם לכם שטחים שבהם תוכלו להטביע את חותמכם היהודי על הרפואה בארץ. אנו מעוניינים להשאיר גם לכם אתגרים נעלים שבהם לא נאמר עדיין סוף פסוק.

ברצוני להציע לכם את האתגר המיוחד שעליו דיברתי הערב — שתקבלו על עצמכם משימה נוספת, יעד קשה, להתחיל לייצר ולחדש את הרפואה היהודית במלוא מובן המילה. ומה שתיארת הערב לא התכוונתי ברוח "כזה ראה וקדש". להיפך, רצוי שתנסו אתם להתמודד באופן אישי עם המשימה ברוח המסורת שלנו. זה אתגר קשה ומפרך. אבל אסיים בציטוט משבועת אסף הרופא שבו הוא מעודד את פרחי הרפואה בימיו "חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעולותיכם, ה' עימכם ונחשבתם לקדושיו בעיני כל בשר ויאמרו אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלקיו".

— עלו והצליחו!.

☆☆☆

הרופאים*

דמותו של רופא אירופאי

במחצית הראשונה של המאה ה-19.

הרופאים לא היו רבים כבימינו אלה ורובם ככולם היו מהאצילים הפולנים או האשכנזים, המתנפחים כברבורים ביחוסם ובגאותם, ובאהבתם הגדולה להשתרר היו כסרדיוטים אשר יתנו חיתתם, על כל הבא לדרוש לשכנם, ולדרוך על סף ביתם.	בהאמר: הנה הרופא הנה זה בא — ונפלה חרדה גדולה על בני הבית ובכל הבית הושלך הס. כל אחד יעמוד ביראה ורתת... והרופא — הנורא על כל סביביו — שואל ודורש בגערות מושל כחוקר דין מהנחשד בעוון כבד שאלותיו ודרישותיו לחקר המחלה.
ועל כן כמה פעמים יאולצו קרובי החולה לבקש השתדלות מכריהם, להפיק רצון מהם, כי יאותו לבוא אל בית החולה.	והוא מדבר מחציו, דברים קצובים וקצרים כמו מפיו יפיק פנינים. ... שְׁאֵתוּ — תבַּעַת את שומעיו ... וחלילה לאיש לשוב לשאלהו שנית כי יהוממם בגערותיו ויחיתם בגידופיו הגסים.
בבוא הרופא — בא זדון, גאון ושגעון...	

* מתוך הספר "מדור לדור" שיצא לאור בשנת תר"ע (1910) מאת צבי הירש ליפשיץ, עמ' 69. מצוטט בספר "זכרון יעקב" מאת יעקב הלוי ליפשיץ, יצא לאור בשנת תרפ"ד (1924) ובמהדורת צילום בישראל תשכ"ח, עמודים 45-46.